

Η δυνατότητα πολιτικών μηνυμάτων στην τραγωδία

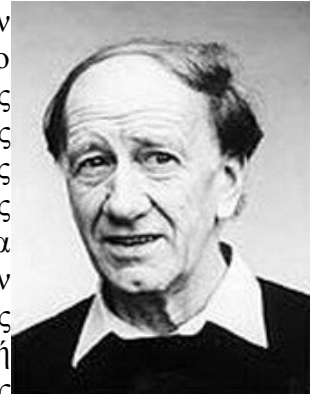
Το σχετικό κεφάλαιο από το έργο του

«Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ»

(Οι «Ευμενίδες» του Αισχύλου και η γένεση του πολιτικού)

[Christian Meier](#)

Η τραγωδία δεν μπορούσε να είναι μόνο διατύπωση μονόπλευρων απόψεων επί θεμάτων καθημερινής ζωής. Ο πολιτικός ρόλος της βρισκόταν σε βαθύτερο επίπεδο. Το αττικό θέατρο ήταν τμήμα των εορταστικών εκδηλώσεων προς τιμήν τού Διόνυσου.^[1] και οι τραγωδίες ακολουθούσαν ορισμένους μορφολογικούς κανόνες. Κάθε χρόνο, οι ποιητές παρουσίαζαν τρεις τραγωδίες και ένα σατυρικό δράμα ο καθένας. Ο επώνυμος άρχων επέλεγε τρεις από τους υποψηφίους, που έκαναν αίτηση για χορό και συγχρόνως τού υπέβαλλαν τα έργα τους. Δεν γνωρίζουμε αν η επιλογή ήταν μόνο δική του ή αν υπήρχαν κριτήρια που τον οδηγούσαν σ' αυτήν. Ο επώνυμος άρχων όριζε επίσης τους τρεις χορηγούς, που θα αναλάμβαναν για λογαριασμό τού ποιητή την παραγωγή και τα έξοδα τού χορού. Όλοι έδειχναν μεγάλο ζήλο' γίνονταν τεράστιες δαπάνες και εντατικές προετοιμασίες, με στόχο φυσικά το βραβείο. Τον νικητή επέλεγε επιτροπή δέκα πολιτών, που κληρώνονταν από τις φυλές, με βάση κατάλογο συντεταγμένο από τη Βουλή των Πεντακοσίων. Έτσι, ως έναν βαθμό, διασφαλιζόνταν υψηλά κριτήρια, αλλά και ότι αυτοί που απένεμαν το βραβείο δεν ήταν υπέρμαχοι συγκεκριμένων πεποιθήσεων. Πέρα από αυτό, οι κριτές αποκλείεται να μην επηρεάζονταν από τα χειροκροτήματα ή τις αποδοκίμασιες.^[2] Για τα έργα έδειχναν μεγάλο ενδιαφέρον τόσο οι Αθηναίοι όσο και οι επισκέπτες τής πόλης. Υπολογίζεται πως οι θεατές ήταν περισσότεροι από 15.000.^[3] Όταν ο Περικλής καθιέρωσε τα θεωρικά, πιθανόν σκόπευε να ενθαρρύνει τη συμμετοχή των φτωχών.^[4] Το ενδιαφέρον όμως των ευρύτερων τάξεων θεωρείται δεδομένο.

Όλα αυτά σημαίνουν ότι οι τραγικοί ποιητές δεν μπορούσαν να πάρουν θέση σε τρέχοντα πολιτικά ζητήματα. Μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις και με πολλή προσοχή το διακινδύνευαν, όταν η σοβαρότητα συγκεκριμένου θέματος έμοιαζε να επιβάλλει μια κάποια περιορισμένη παραβίαση των κανόνων. Οι Ευμενίδες ίσως αποτέλεσαν παρόμοια εξαίρεση.^[5] Αλλά αυτό δεν είναι σε καμιά περίπτωση το σημαντικότερο στοιχείο τού έργου. Γενικά το ερώτημα τής πολιτικής τοποθέτησης τού ποιητή^[6] είναι αδιάφορο, έστω και μόνο γιατί είναι δύσκολο να ταυτίσουμε την άποψή του με τις απόψεις που εκφράζουν τα πρόσωπα τού έργου ή τού χορού.

Φυσικό ήταν ο ποιητής να κάνει διαφόρων ειδών υπαινιγμούς για θέματα επικαιρότητας' έχουμε πολλά παραδείγματα. Στις Ευμενίδες, λόγου χάριν, γίνεται με εντυπωσιακό τρόπο υπαινιγμός για την πρόσφατη συμμαχία με το Άργος, την ανάμειξη τής Αθήνας στην αιγυπτιακή εξέγερση και στη Χαλκιδική, και για τις διεκδικήσεις στο Σκαμάνδριο πεδίο.^[7] Η συμμαχία με το Άργος ήταν τόσο κεφαλαιώδους σημασίας για τη νέα εξωτερική πολιτική, που η μυθική της εικόνα δημιουργεί την εντύπωση ευνοϊκής γι' αυτήν στάσης τού συγγραφέα -αν και σε καμιά περίπτωση για την πολιτική τού νέου ρεύματος στο σύνολό της.^[8] Πάντως τέτοιες τοποθετήσεις είναι σπάνιες. Κατά κανόνα, παρόμοιοι υπαινιγμοί δεν απηχούν παρά τα όσα ακούγονταν εκείνο τον καιρό.

Μεγαλύτερο ενδιαφέρον έχει μια τρίτη δυνατότητα πολιτικών μηνυμάτων, που μπορούσαν να αναφέρονται σε πεδίο, όπου ο ποιητής όχι μόνο είχε τη δυνατότητα, αλλά και αναμενόταν να κινείται με μεγαλύτερη ελευθερία: στο πεδίο - υπεράνω αντιπαραθέσεων κάθε είδους - που αφορούσε σε

πολιτικά προβλήματα και προϋπάρχουσες ή νεοεμφανιζόμενες στην πόλη ή την πολιτική καταστάσεις. Στο επίπεδο αυτό, ο ποιητής μπορούσε κάποιες φορές, με βάση κατ' ουσίαν το πολιτικό, να ερμηνεύει διαφορετικά τον μύθο που πραγματευόταν. Στις περιπτώσεις αυτές ακριβώς, η πολιτική πείρα και προβληματική ίσως να ήταν που υπαγόρευε νέα ερμηνεία τού μύθου. Και ίσως να διαφαίνονταν μέσα από τον μύθο επίκαιρα προβλήματα, λιγότερο ή περισσότερο βασικά για το έργο. Σε παρόμοιες περιπτώσεις συνεπώς, με τη βοήθεια τού μύθου, αποκαλύπτονταν νέα πολιτικά προβλήματα, βαθύτερη γνώση και νέες εμπειρίες. Είναι τότε που η τραγωδία καθρεφτίζει για μας κάτι από την πολιτική σκέψη τής εποχής· είναι τότε που ασκεί την παιδευτική της λειτουργία,^[9] επιτρέποντας βασικά στους πολίτες να συνειδητοποιήσουν προβλήματα ή επιτεύγματα τής πόλης, αντανακλώντας την ουσία τού πολιτικού με τρόπο αμερόληπτο· εμπεριέχοντας ίσως σε γενικό επίπεδο και κάποιες προειδοποιήσεις.

Όπου η ταυτότητα μιας κοινωνίας είναι πολιτική, ο πολιτικός προβληματισμός αποκτά υπαρξιακό χαρακτήρα. Τις πρωτόγνωρες πολιτικές αλλαγές, το βήμα προς την ελευθερία και τη δυνατότητα των πολιτών να καθορίζουν το πολίτευμα συνόδευαν ασυνήθιστα δύσκολα και θεμελιώδη προβλήματα προσανατολισμού. Αυτά ακριβώς βρίσκουν έκφραση στην αττική τραγωδία, σε βαθμό που ακόμη δεν έχει εκτιμηθεί ικανοποιητικά. Το πραγματικά πολιτικό περιεχόμενο τής τραγωδίας, το μήνυμά της προς την κοινότητα, ανήκε σε μια περιοχή πολιτικής σκέψης που υπερέβαινε τις εφήμερες αντιπαραθέσεις.

Δεν υπήρχε ακόμη διάκριση μεταξύ σκέψης και ποίησης εκείνη την εποχή.^[10] Η τραγωδία είχε απήχηση στα ευρύτερα στρώματα, καθιστώντας έτσι δυνατή τη συνέχιση τής με μακρά παράδοση πολιτικής σκέψης και στην εποχή τής αθηναϊκής δημοκρατίας. Πιθανόν οι τραγικοί να υπέκυψαν στην καθοριστική επιρροή τής «τρίτης θέσης», στην οποία είχε εξελιχθεί η πολιτική σκέψη των Ελλήνων.^[11] Αυτό διασφάλιζε έναν βαθμό ρεαλισμού. Έτσι επίσης - όπως και από την αντιστοιχούσα μορφή πολιτικής ομαδοποίησης - στένευαν τα περιθώρια μεροληψίας.^[12] Ήταν βέβαια γνώρισμα αυτής τής παράδοσης ότι όλα βρίσκονταν ακόμη σε πολύ πρώιμο στάδιο. Το πολιτικό γεννήθηκε απροσδόκητα. Μπορεί, πίσω από ορισμένες πραγματικότητες, να έγιναν αντιληπτές κάποιες αρχές και συγκεκριμένα αιτήματα να προβλέφθηκαν, δεν είχαν όμως οι άνθρωποι επίγνωση των συνεπειών αυτού που στην πράξη ήταν ο στόχος - ώσπου ξαφνικά η δημοκρατία έγινε πραγματικότητα. Ακόμη και τότε όμως δεν έγιναν άμεσα φανερά οι επιπτώσεις τής δημοκρατίας και τής ολότελα νέας κατάστασης που γεννήθηκε μαζί της. Σαν αποτέλεσμα, οι άνθρωποι ελάχιστα συνειδητοποιούσαν πόσο πελώριο ήταν αυτό που συνέβαινε. Αυτό που προσπάθησε ο Αισχύλος ήταν να αναπτύξει νέες έννοιες, με τη βοήθεια των οποίων θα μπορούσε να κατανοηθεί και να σταθεροποιηθεί το σύνολο αυτής τής νέας εμπειρίας.

[1] Γι' αυτά και όσα ακολουθούν, δες A. Pickard-Cambridge, *The Dramatic Festivals of Athens* (2^η έκδ. Οξφόρδη 1968), ιδίως 58 κ.ε., 67. 84 κ.ε., 95 κ.ε., 263 κ.ε.: επίσης W. Jaeger, *Paideia I* (4^η έκδ. Βερολίνο 1959), 319 κ.ε.

[2] Ο Πλάτων γράφει ότι σκοπός των τραγωδιών ήταν να ευχαριστήσουν το ακροατήριο (Γοργίας 502b-c). Δες V. Ehrenberg, *Aristophanes und das Volk von Athen* (Ζυρίχη/Στουτγάρδη 1968), 35. Η διαδικασία τής ψηφοφορίας των δικαστών έχει ενδιαφέρον δες Pickard-Cambridge, 95 κ.ε.: J. Ferguson, *A Companion to Greek Tragedy* (Ωστιν 1972), 24.

[3] Υπήρχαν από τριάντα ως σαράντα χιλιάδες ενήλικες πολίτες. Επιτρεπόταν όμως να πηγαίνουν στο θέατρο γυναίκες και αγόρια' σε ορισμένες περιπτώσεις και ξένοι. Πρβλ. V. Ehrenberg, 34, 395 σημ. 52.

[4] Τα χρήματα χρησιμοποιούνταν κυρίως για να δίνεται στους φτωχούς η δυνατότητα να πηγαίνουν στο θέατρο χωρίς να πληρώνουν εισιτήριο. Δεν είναι σαφές ως ποιο σημείο υπήρχε η πρόθεση να καλύπτουν την απώλεια εσόδων δες Pickard-Cambridge, 265 κ.ε.

[5] Στα σωζόμενα έργα του, ο Αισχύλος δεν αναφέρεται συνήθως στην επικαιρότητα τόσο πολύ.

[6] Για τον Αισχύλο, δες Podlecki (όπως σημ. 2).

[7] 290κ.ε., 670κ.ε., 772 κ.ε. Lurje (όπως σημ. 2)· J.H. Quincey, *Classical Quarterly* 14 (1964) 191· Dodds (όπως σημ. 2) 47.

[8] Πρβλ. και σελ. 209. Για τη διαφορά ανάμεσα στις αναφορές στην εξωτερική και εσωτερική πολιτική, δες Lurje. Εξίσου σαφής ένδειξη υποστήριξης για τον Θεμιστοκλή λέγεται ότι απαντά στους Πέρσες (Podlecki 8 κ.ε.).

[9] Αριστ., Βάτραχοι 1009 κ.ε. Πρβλ. Πausanias 1.3.2 για την επίδραση αυτής τής θεωρίας.

[10] Πρβλ. Jaeger I, 317.

[11] Δες ανωτέρω, σελ. 73 κ.ε., ιδίως 77 κ.ε. και σελ. 224 κ.ε.

[12] Δες και σελ. 217. Ο Jaeger (I, 320) μάλλον υπερτονίζει την αντίθεση ανάμεσα στις παραστάσεις τής τραγωδίας και την καθημερινή ζωή. Για τις πολιτικές φράξεις, δες W.R. Connor, *The New Politicians of Fifth-Century Athens* (Πρίνστον 1971). Ο Connor δεν αντιλαμβάνεται όλα τα σύμφυτα με το θέμα του προβλήματα' πρβλ. Ch. Meier, «Der Alltag des Historikers und die historische Theorie», στο H.M. Baumgartner και J. Rusen (επ. εκδ.), *Geschichte und Theorie. Umriss einer Historik* (Φρανκφούρτη 1976), 39 κ.ε. Είναι σημαντικό να καταλάβουμε ότι τα υπό συζήτηση θέματα ήταν σε μεγάλο βαθμό κυρίαρχα τόν φατριών τής αρχαίας εποχής και τις μετέβαλλαν ανάλογα· διαφονίες σε θεμελιώδεις συνταγματικές αρχές ήταν σπάνιες. Για τις πηγές, δες Ruschenbusch (όπως σημ.6) 3 κ.ε. Το θέμα χρήζει περαιτέρω διερεύνησης.